

'KULT' I RELIGIONSVIDENSKAB OG ARKÆOLOGI¹

Lisbeth Bredholt Christensen

Religionsvidenskaben i dag er optaget af at studere 'religion', 'ritualer', 'religiøs praksis', 'myter', 'fortælling', etc. under forskellige former, teoretisk og praktisk. Begrebet 'kult' er til gengæld kun sjældent brugt. En lokal søgning på ordet på fakultetets web-side (www.teologi.au.dk) giver således kun meget få resultater. Der er ingen anvendelse af ordet kult i monografititler og kun få anvendelser af ordet i artikeltitler. De, der anvender ordet, enten i artikeltitler eller i tekster lagt på nettet, er alle uddannet teologer, og ordet bruges i en israelitisk, tidlig kristen eller hellenistisk sammenhæng; altså med en forbindelse til det nærorientalske. Blandt sociologer findes en udtalt afstandtagen til ordet, som via en særlig sociologisk betydning (se nedenfor) synes forældet og anvendt med nedsættende undertoner.

Andre discipliner, som arbejder med relaterede emner, herunder især arkæologi (forhistorisk og klassisk), men også til en vis grad antikhistorien, taler ikke altid gerne om 'religion', men oftere og hellere om 'ritualer', 'religiøs praksis' eller 'kult'.

I det følgende vil jeg se på, hvad 'kult' betyder, og hvordan det anvendes inden for de forskellige fag. Hvor mellem religion og ritual befinder kult sig i de forskellige brugssammenhænge? Er 'kult' specifikt kronologisk begrænset til oldtiden? Eller er det snarere geografisk knyttet til et bestemt (nærorientalsk, middelhavs-) område? Eller er begrebsbrugen fagbetinget (ekskluderet af religionsfolk og antropologer og inkluderet af arkæologer og antikhistorikere)? Mit ærinde er brugen eller ikke-brugen af selve ordet, uden at jeg går i detaljer med begrebet som sådan.

1. Hvad er religion?

I religionsvidenskaben defineres 'religion' sædvanligvis som det, der har med menneskers forhold til transcendent eller overnaturlige magter at gøre (Bilde 1991; Geertz 1999; Schjødtt 2000). Denne opfattelse af religion afspejler selve måden, religion studeres på, nemlig via tekster. Overnaturlige eller transcendent størrelser kan kun genkendes i sproget eller teksten. Vi kan kun vide, at en statue afbilder Zeus og ikke en hvilken som helst ældre mand, fordi vi gennem teksterne ved, at Zeus' attribut er en tordenkile. På samme måde kan vi ikke vide, om Venus fra Willendorf afbilder en

---

¹ Artiklen er en omarbejdet version af mit oplæg "Concept of Cult in the Study of Religion and Archaeology" holdt på seminaret *Aspects of Ancient Greek Cult*, Center for Antikstudier, Aarhus Universitet, d. 9.-10.1.04. Tak til deltagere på seminaret samt Anders Lund Jacobsen, Jesper Jensen, Giuseppe Torresin og David Warburton for diskussioner og værdifulde kommentarer.

gudinde eller en almindelig kvinde, fordi vi ikke har nogen sproglig kontekst. De arkæologiske fag er på grund af dette forhold afskåret fra at arbejde med religion, sådan som 'vi' gør det.

Kult danner, ligesom ritual, modsætningspar til myte. Endda kan man se 'religion' som en samlebetegnelse for et samfunds myter og ritualer. Traditionelt og kort sagt klassificeres religion som bestående af myte og ritual. Hvilken af de to, der kom først og er vigtigst, har været genstand for utallige diskussioner. De grundlæggende positioner repræsenteres af to af religionsvidenskabens 'founding fathers' Edward Burnett Tylor og W. Robertson Smith. I *Primitive Culture* fra 1871 hævdede Tylor myten som det væsentligste element og religion som basalt set en 'tro på overnaturlige væsner'. Robertson Smith hævdede i *Lectures on the Religion of the Semites* (1889), at udførelsen af ritualer er den vigtigste og obligatoriske del af religion, hvorimod tro (som myten ifølge Robertson Smith implicerer) kun er sekundær.

Efter Tylor og Robertson Smith kom Freud og Durkheim. Disse dannede tilsammen grundlag for Cambridge-skolen i det tidlige 20. årh., som med Jane Harrison, Gilbert Murray og Francis Cornford førte praksistraditionen inden for religionsstudierne videre, nu inden for de klassiske fag. Som en udløber af Cambridgeskolen, men med fokus på det nærorientalske opstod den britiske myte-ritualskole og stort set samtidig hermed den skandinaviske. Den skandinaviske myte-ritualskole (herunder Vilhelm Grønbech, Johannes Pedersen og Sigurd Mowinckel) og dens arbejde med kana'anæisk kult og forbindelsen mellem det gamle Israel og Nærorienten fik enorm indflydelse på både teologi og religionsvidenskab.

Diskussionen om myter og ritualer er naturligvis blevet både nuanceret og raffineret gennem de sidste godt 100 år. Her vil jeg blot nævne tre ting. For det første er myten blevet løsrevet fra 'troen' (jf. Veyne 1983). Myter 'virker', dvs. de er en slags ritualer, også selv om man ikke tror på deres ordlyd. For det andet viser ritualstudier, hvordan udførelsen af i sig selv meningsløse ritualer skaber en oplevelse og dermed en 'tro' på fællesskabet (jf. Rappaport 2000). For det tredje har 'religion' i lyset af handlings-teorierne på det nærmeste fået konnotationen 'praksis' (jf. Stausberg 2002).

2. Kult i religionsvidenskab

Hvor både 'religion' og 'ritual' de sidste 20 år har givet anledning til utallige begrebsdiskussioner og definitionsforsøg i religionsvidenskab, har 'kult' fristet en anderledes skyggetilværelse og ikke i nær samme grad tiltrukket sig opmærksomhed. Den temmelig nye *Guide to the Study of Religion* (Braun & McCutcheon 2000) består af artikler, der præsenterer sig som et katalog over emner af relation til og interesse for en nutidig religionsvidenskab, herunder begreber som religion, kognition, køn, myte, ritual, diskurs, kultur og ideologi. Der er imidlertid ingen artikler om kult, og ordet kan heller ikke slås op i indexet. Går man til religionsvidenskabens standardværk *Encyclopedia of Religion* (Eliade 1987), er der ingen selvstændig artikel om kult, men alene en reference til 'worship'. Det samme er tilfældet for den ældre *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Hastings 1934), hvor man under 'cult, cultus' henvises til artiklerne 'religion' eller

‘worship’. Mindre overraskende er det, at *Encyclopedia of Cultural Anthropology* (1996) hverken rummer opslag på kult eller henvisninger til artikler med relaterede emner.

Om end ‘kult’ tidligere var et gængs ord inden for religionsvidenskaben (jf. f.eks. Grønbech 1961; Hvidtfeldt 1958), synes det i dag overtaget af ‘ritual’ og kultstudierne på samme måde afløst af ritualanalyser. ‘Kult’ er med andre ord ikke i samme grad blevet et overordnet, religionsfænomenologisk begreb, som lader sig applicere på de fleste religioner. Man kan derfor forsigtigt konkludere, at hvor ‘religion’ og ‘ritual’ er blevet teoretiske begreber, så anvendes ‘kult’ ikke i samme grad abstrakt eller som en *terminus technicus*, men er stadig primært knyttet til en empirisk, bestemt geografisk og historisk kontekst. Derfor er det i *Religion in Geschichte und Gegenwart* (RGG), *Encyclopedia of Religion and Society*, *Neue Pauly* og *Gads Bibelleksikon*, at man kan finde artikler om kult. Disse beskæftiger sig med hhv. den kristne og den klassiske tradition, hvor ordet kult har haft lang levetid. Traditionerne herfra præger også de opslag, man finder i *Religion og Livsanskuelse* og i *Religionshåndbogen*.

3. Hvad er kult?

‘Kult’ kommer af latin *cultus, colere*: dyrkning/dyrkelse, pleje og at tage sig af, om både jorden, uddannelse og, som hos Cicero, guderne (*cultus deorum*, *De senectute* 56). Oprindeligt er ordet altså ikke specifikt knyttet til dyrkelsen af guder, men via græsk-romersk, oldkristen og middelalderlig praksis bruges ordet i dag mest typisk i sammenhæng med religion. Indtil det 13.-14. århundrede talte man om den kristne gudstjeneste som ‘kult’. Herefter introduceredes på tysk ‘Gottesdienst’ og på engelsk ‘worship’ (jf. RGG, *Neue Pauly*).

En temmelig bred definition af kult findes i RGG: “die Gesamtheit rel. Praxis im Umgang mit ‘spirituellen’ oder mit bes. Zuschreibungen versehenen Wesen”. ‘Kult’ bruges her stort set synonymt med ‘religiøs praksis’. I og med, at *referenten* tildeles så central en plads, indbefatter definitionen altså kulter som f.eks. Asklepioskult eller Mariakult, men ikke f.eks. tempelkult, peyotekult, kraniekult, gravkult eller mysteriekult, hvor lokaliteten eller midlet snarere end genstanden for dyrkelse er i fokus. Alligevel minder RGGs definition på flere måder om en religionsdefinition, selvom ‘worldview’ ikke er nævnt.

Slår man op i *Oxford English Dictionary*, får man følgende forklaring på ‘kult’: “a particular form of system of religious worship; esp. in reference to its external rites and ceremonies”. Kult sættes her som noget ‘ydre’ over for en potentiel ‘indre’ religiøsitet. Definitionen her synes også, i modsætning til RGGs, at forudsætte ‘dyrkelse’ også uden for ‘kulten’ (f.eks. i form af bønner, at forfatte hymner og salmer, eller at leve i overensstemmelse med regler).

En noget smallere definition af kult findes i *Gads Bibelleksikon*: “en kulturs religiøse handlinger ved et helligsted.” Gennem understregningen af ‘kultur’ samt ‘helligsted’ specificerer denne definition både et særligt geografisk og historisk aspekt, nemlig religioner, hvor plads og sted (og territorium) er betydningsfulde. I denne

definition/betydning af ordet er en bøn under en gudstjeneste kultisk, mens en spontan bøn i en krisesituation ikke er det. Ligesom ritualer kan være både religiøse og ikke religiøse, kan de altså ifølge denne forståelse også være både kultiske og ikke-kultiske. Definitionen udelukker også f.eks. new age og shamanisme.

I *Neue Pauly* henvises der til, at en 'kult' involverer (a) et objekt eller en referent for dyrkelse, (b) et tidspunkt, (c) et sted, (d) en gruppe af udøvere. I modsætning til ritualer, som kan studeres løsrevet fra deres sociale sammenhæng, betoner 'kult' altså i høj grad det sociale.

En helt særlig betydning har 'kult' fået i sociologisk sammenhæng. Her er kult "characterized by a loose association of persons with a private, eclectic religiosity" (McGuire 1987, 117). Kulturn står i et negativt forhold til samfundet og "... the cult does not claim to have *the* truth, and is tolerant of other groups" (s. 121). I modsætning til de ovenfor nævnte, mere 'klassiske' definitioner forbindes kult her med det *private* snarere end det offentlige. Fokus er rettet mod *oplevelse* og *den enkelte* frem for på handlingen og objektet for dyrkelsen, som her er helt fraværende. Kult er også flyttet hen i en næsten afinstitutionaliseret kontekst.²

En sidste kommentar til definitioner vedrører Durkheim, som om kult siger, (1) at den altid indebærer en reference til overnaturlige væsner, og (2) at den er periodisk (Durkheim 1912, 60).³ Ud fra disse kriterier mente Durkheim ikke, at begravelser eller ritualer i forbindelse med fødsler behøver at være kultiske, fordi (a) de ikke nødvendigvis indbefatter nogen forestilling om noget transcendent, og fordi (b) de finder sted lejlighedsvis frem for periodisk. Faktisk anbragte Durkheim dermed 'kult' i sin 'oprindelige' (romerske) sammenhæng i den forstand, at han forbandt 'kult' med et agerbrugs-samfund. Efter samme logik benægtede han derfor, at australierne som jæger-samlere havde kult (ibid.).

Som det ses, er der langt fra konsensus om, hvad der kendetegner og definerer kult. Overordnet betragtet skal kult ses inden for en religiøs ramme, men inden for denne ramme er feltet vidt. Idet kulturn ifølge flere af definitionerne opfattes som en samling af religiøse ritualer kan der være en tendens til at se kult som 'mindre end' 'religion' og 'større end' 'ritual'. Sammenholdes Durkheims udlægning med Gads Bibelleksikons fremstår kult som et efter-neolitisk fænomen, dvs. knyttet til bofasthed og dermed begreber som identitet og selvbekræftelse.

4. Forhistorisk arkæologi

Den forhistoriske arkæologi arbejder med og ud fra materiel kultur og har ikke sproglige kilder til sin rådighed. Fra midt i 1950'erne og 30-40 år frem herskede Hawkes' pyramidale 'paradigme' inden for faget: Arkæologien har bedst forudsætninger for at udtale

---

² Denne sociologiske variant af kultbegrebet forekommer temmelig forvirrende, og som nævnt i indledningen bruges den stort set ikke i dag. Sammenhængen til de mere 'klassiske' definitioner synes dog at ligge i 'mysteriekult'.

³ NB: Den Store Danske Encyklopædis definition på 'kult' svarer til Durkheims, men er uden reference.

sig om et forhistorisk samfunds teknologiske niveau, dernæst (og lidt mindre) det økonomiske niveau, så (og igen lidt mindre) det sociale niveau. Allermindst har arkæologien adgang til og forudsætninger for at udtale sig om et forhistorisk samfunds ideologiske og religiøse niveau (Hawkes 1954). Om end det var en klar målsætning for den ‘nye arkæologi’ (New Archaeology eller processualismen) at arbejde med alle områder af de forhistoriske samfund (Binford 1972), var det i praksis de tre første niveauer, man interesserede sig for og udviklede metoder og måleinstrumenter til at studere.

Midt i 1980’erne lancerede den britiske arkæolog Ian Hodder igen ‘en ny arkæologi’: ‘postprocessualismen’. Under den forudsætning, at materiel kultur er meningsfuldt struktureret, ville postprocessualismen studere ‘symboler’ og ‘betydning’ i det arkæologiske materiale og dermed genindskrive arkæologien som et fortolkende og humanistisk fag (Hodder 1992).

I dag er postprocessualismen hævdvunden. Optagetheden af symboler og betydning har ført til en enorm interesse for det fjerde felt i Hawkes’ pyramide, altså ideologien og religionen. Hvor det for bare ti år siden kun var en eksklusiv lille gruppe, der arbejdede med disse ting, bugner det akademiske marked i dag med publikationer om kult, ritualer og religiøs praksis fra palæolitikum til historisk tid.

Kaster man et blik på både titler og indhold af disse publikationer, er det imidlertid som nævnt i indledningen karakteristisk, at meget få taler direkte om ‘religion’ (her f.eks. Cauvin 2000), mens mange taler om ‘kult’, ‘ritualer’ og ‘religiøs praksis’ (Kuijt 2000; Renfrew 1985; Rollefson 1998; Verhoeven 2004). To forhold gør sig gældende som forklaring på den praksisorienterede terminologi: (1) Det studerede materiale – den forhistoriske materielle kultur – bestemmer og afgrænser, at kun den del af religion, som udtrykkes i handlinger, kan studeres. (2) En udbredt forestilling indenfor arkæologiske fag er, at religion basalt set handler om tro, og at religionsvidenskabens derfor handler om at ‘se ind i hjerner’. Med en forståelig nedtoning af ambitionen siger Verhoeven (med lettelse): “It is not necessary to enter ancient minds in order to learn something about prehistoric ritual” (Verhoeven 2004).

Under indtryk af samme opfattelse af religionsstudiet som trosorienteret forsøgte Colin Renfrew at definere en ‘kultarkæologi’ (Renfrew 1985). Med ‘kult’ forstår Renfrew det, at trossystemet har fået udtryk i et handlingsmønster (Renfrew 1991, 359); samtidig betragter han ‘religiøst ritual’ og ‘kult’ som synonymmer: “We are concerned here ... with religious ritual or *cult* ...” (Renfrew 1985, 15).

At tale om ‘ritual’ og ‘kult’ i forhistorisk sammenhæng er derfor en måde, arkæologerne mener at kunne tale om ‘religion’ uden at komme ind på ‘troen’.

En af de typer kulturer, der tales meget om, er ‘kraniekulten’, og et af de spørgsmål, der diskuteres, er, om ‘kraniekulten’ var en ‘forfædrekult’ eller måske snarere en ‘frugtbarhedskult’ (Cauvin 2000; Verhoeven 2002; Bonogofsky 2003). Selve ordet ‘kraniekult’ betegner, at ‘noget gøres ved kranierne’ (konkret, at de i nærorientalsk og anatolsk neolitikum fjernes fra resten af skelettet, manipuleres med og udstilles), dvs. at kraniet her er midlet, hvormed den kultiske praksis foretages. ‘Kult’ bliver dermed synonym for ‘ritual’. Anderledes er det imidlertid med ordene ‘forfædrekult’ og ‘frugtbarhedskult’,

hvor forfædrene og frugtbarheden må betegne de objekter, der dyrkes og 'kult' derfor må stå for 'tilbedelse' eller ligefrem 'religion'. Den konkrete debat kan dermed, groft sagt, omformuleres til spørgsmålet: 'Er kranieritualer forfædrereligion eller frugtbarhedsreligion?' Det er i denne sammenhæng interessant, (1) at notere, hvordan 'kult' står som meget tvetydigt og vagt defineret, og (2) hvordan 'religion' og de overnaturlige væsner på trods af alle forsigtighedsregler alligevel sniger sig ind i den arkæologiske fortolkning. Det er ikke klart, om 'forfædrene' menes at være guder og 'frugtbarheden' guddommelig. Det er desuden naturligvis umuligt at udtale sig om dette, fordi vi ikke ved, om der fandtes guder i neolitikum, og fordi det arkæologiske, ikke-diskursive materiale som tidligere nævnt ikke gør det muligt at udlede 'religion'.

5. Klassiske fag

I både den klassiske arkæologi og den klassiske filologi taler man ligeledes meget om kult. Til forskel fra den forhistoriske arkæologi bruges 'kult' imidlertid snarere her synonymt med 'religion' end med 'ritual' (således er det karakteristisk, at titlen på det (i note 1) omtalte seminar var 'kult' (i ental!) frem for 'religion'). Den klassiske arkæologiske præference for 'kult' frem for 'religion' skal ses mere i fagets forhold til klassisk filologi og antikhistorie end i dets forhold til arkæologi som sådan.

Hvor den forhistoriske arkæologis udgangspunkt har været det fossile, stratigrafi, teknologi og økonomi, tager den klassiske arkæologi udgangspunkt i kunsthistorien (for en historisk oversigt, f.eks. Shanks 1996). Hvor den forhistoriske arkæologi ofte ikke har meget materiale at arbejde ud fra og derfor har været tvunget til at indarbejde og forholde sig til teori, er mængden af materiale til rådighed for de klassiske arkæologer overvældende. Og om end man arbejder med materiel kultur, er der tale om historisk tid med tekster til rådighed. Den klassiske arkæologi læner sig derfor naturligt i høj grad op ad den klassiske filologi og anvender dennes terminologi, hvor en sådan er relevant.

Det er derfor hos de klassiske filologer, at termen 'kult' i både terminologisk og konkret forstand skal søges. Både Robert Parkers *Athenian Religion* (1997), Simon Prices *Religions of the Ancient Greeks* (1999) og Beard et al.s *Religions of Rome* (1998) har 'kult' og kulter som omdrejningspunkt. Det skyldes på den ene side en afstandtagen fra det kristne begreb om 'religion', nemlig at det skal indeholde 'tro'. For briternes vedkommende (i modsætning til Vernant-skolen, som både taler om 'myte' og 'religion') kan man desuden trække en forskningshistorisk linje tilbage til Cambridgeskolen. På den anden side, og vigtigere skyldes det naturligvis, at ordet 'kult' stammer fra den klassiske verden. For filologerne, og dermed også for de klassiske arkæologer, er 'kult' dermed ikke nogen 'term', men begrebet findes i materialet selv og står i teksterne: kult er den regelmæssige omsorg for, pleje af og dyrkelse af guder. De græske og romerske religioner har kulter – dvs. regelmæssig tilbedelse af guder – som deres absolutte centrum. I *Oxford Classical Dictionary* kan man derfor ikke slå op under kult som *terminus technicus*, men henvises til kulterne for forskellige guder. Til forskel fra den forhistoriske kontekst er der i klassisk sammenhæng ikke nogen tvivl om, at alle former for kulter involverer guder. Eftersom der var guder i samfundet, er det ikke muligt at

forestille sig en begravelse (jf. Durkheim ovenfor), som ikke også under en eller anden vinkel er kultisk.

Opsummerende er ‘kult’ ikke for de klassiske arkæologer så problematisk et begreb som for de forhistoriske. De klassiske arkæologer kan implicit forstå en transcendent reference i det (materielle) materiale, som ikke i sig selv viser tegn på en sådan reference. Det kan de gøre, fordi vi fra teksterne ved, at Grækenland var fyldt med guder.

6. Konklusion

Selv om ‘kult’ ikke for tiden er ‘kult’ i religionsvidenskaben, er det det andre steder. På trods af populariteten kan det dog være svært nøjagtigt at forstå, hvad folk mener, når de taler om kult. ‘Kult’ er, med andre ord ikke noget særlig præcist ord at bruge. Det største problem er måske usikkerheden om, hvorvidt ‘kult’ med rimelighed kan bruges som en ‘fænomenologisk’ term eller om den bør være bundet til bestemte historiske og geografiske forhold.

Mens de klassiske arkæologer bruger ‘kult’ i ‘dets egen’ kontekst og derfor ikke behøver tager stilling til, om ordet er en teoretisk og klassifikatorisk term eller ej, så er det klart i egenskab af et ‘fænomen’, at forhistoriske arkæologer taler om kult. Men hvor der i klassisk og til en vis grad nærøstalsk sammenhæng ikke er tvivl om berettigelsen af at tale om kult, er området straks mere mudret i forhold til forhistoriske og etnografiske kontekster. ‘Kult’ indbefatter ritualer og forudsætter en religion, der igen forudsætter guder eller andre overnaturlige væsner med autoritet. I forhold til det forhistoriske materiale er det derfor muligvis problematisk at bruge ‘kult’, fordi ordet, om end det ikke nødvendigvis inkluderer ‘tro’, implicerer guderne, som vi ikke har nogen chance for at verificere.

For religionsvidenskabens vedkommende ser det ud til, at den (for tiden) på den ene side forbinder ‘kult’ med en bestemt afgrænset kontekst som hos klassikerne, og på den anden side med en forskningstradition, som de fleste ikke længere identificerer sig med. Stringente analyser af ritualstrukturer har skærpet blikket for metodik, men (måske midlertidigt) flyttet fokus væk fra de sociale, økonomiske og politiske sider af religion: tid, sted, objekter og deltagere. Fordi andre fag imidlertid taler om kult og dermed mere eller mindre bevidst enten er med til at definere ordet eller er med til at fastholde dets vaghed, kan man spørge, om ikke det må være i religionsvidenskabens interesse at bruge sit ‘talent’ for metodik til at deltage i diskussionen om, hvad ordet egentlig bør betyde. Spørgsmålet er, om det at dyrke guder forudsætter, at man også dyrker jorden og dermed er bofast eller i hvert fald lever i en verden, hvor bofasthed findes. Hvis ‘kult’ bør fastholdes på sin etymologi og sin sammenhæng med både ‘kultur’ og identitet, så er det først fra og med neolitikum, at man med rimelighed kan tale om ‘kult’.

Litteratur

BEARD, MARY, SIMON R.F. PRICE & JOHN NORTH
1998 *Religions of Rome*, Cambridge University Press, Cambridge.

- BETZ, HANS DIETER, DON S. BROWNING, BERND JANOWSKI & EBERHARD JÜNGEL, eds.
2001 *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, bd. 4, Mohr Siebeck, Tübingen.
- BILDE, PER
1991 "Begrebet religion", *Chaos* 15, 3-24.
- BINFORD, LEWIS ROBERTS
1972 *An Archaeological Perspective*, Academic Press, New York.
- BONOGOSKY, MICHELLE
2003 "Neolithic Plastered Skulls and Railroading Epistemologies", *Bulletin of American Schools of Oriental Research*, 331, 1-10.
- BRAUN, WILLI & RUSSELL T. MCCUTCHEON, eds.
2000 *Guide to the Study of Religion*, Cassell, London & New York.
- CANCIK, HUBERT & HELMUT SCHNEIDER, eds.
1999 *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, bd. 6, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart & Weimar.
- CAUVIN, JACQUES
2000 *The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture*, Cambridge University Press, Cambridge.
- DURKHEIM, ÉMILE
1960 *Les Formes élémentaires de la vie religieuse*, Presses Universitaires de France, Paris (1912).
- ELIADE, MIRCEA, ed.
1987 *Encyclopedia of Religion*, Collier Macmillan, New York.
- FIBIGER, MARIANNE Q. & GINA G. SMITH, eds.
1999 *Gads religionsleksikon*, Gad, København.
- GEERTZ, ARMIN W.
1999 "Definition as Analytical Strategy in the Study of Religion", *Historical Reflections/Réflexions Historiques*, 25, 3, 445-75.
- GRØNBECH, VILHELM
1961 *Hellas: Kultur og religion*, Gyldendal, København.
- HALLBÄCK, GERT & HANS JØRGEN LUNDAGER JENSEN, eds.
1998 *Gads Bibelleksikon*, Gad, København.
- HASTINGS, JAMES, ed.
1934 *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Edinburgh.
- HAWKES, CHRISTOPHER
1954 "Archaeological theory in Europe", *American Anthropologist*, 56, 155-68.
- HODDER, IAN
1982 *Symbols in Action*, Cambridge University Press, Cambridge.
1992 *Theory and Practice in Archaeology*, Routledge, London & N.Y.
- HORNBLOWER, SIMON & ANTHONY SPAWFORTH, eds.
1996 *Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press, Oxford.
- HVIDTFELDT, ARILD
1958 *Teotl and *Ixiptlatli: Some central conceptions in ancient Mexican religion: with a general introduction on cult and myth*, Munksgaard, København.

KUIJT, IAN

2000 “Keeping the Peace: Ritual, Skull Caching and Community Integration in the Levantine Neolithic”, I. Kuijt, ed., *Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation*, kap. 6, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 137-62.

LEVINSON, DAVID & MELVIN EMBER, eds.

1996 *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, Henry Holt and Company, New York.

MCGUIRE, MEREDITH

1987 *Religion: The Social Context*, Wadsworth Publishing Company, Belmont.

PARKER, ROBERT

1997 *Athenian Religion: A History*, Clarendon Press, Oxford.

PRICE, SIMON R.F.

1999 *Religions of the Ancient Greeks*, Cambridge University Press, Cambridge.

RAPPAPORT, ROY

2000 *Ritual and Religion in the Making of Humanity*, Cambridge University Press, Cambridge.

RENFREW, COLIN

1985 *The Archaeology of Cult: The Sanctuary at Phylakopi*, The British School of Archaeology at Athens, Thames and Hudson, London.

RENFREW, COLIN & PAUL BAHN, eds.

1991 *Archaeology: Theory, Method, Practice*, Thames and Hudson, London.

ROBERTSON-SMITH, WILLIAM

1972 *The Religion of the Semites*, Schocken Books, New York (1889).

ROLLEFSON, GARY

1998 “Ain Ghazal (Jordan): Ritual and Ceremony III”, *Paléorient*, 24, 1, 43-58.

SCHJØDT, JENS PETER

2000 “Det ‘Hellige’ i religionsvidenskaben: En diskussion af det hellige som konstituerende for vor opfattelse af begrebet religion”, i Vagn Andersen, ed., *Religionsvidenskabelige sonderinger*, Aarhus Universitetsforlag, Århus, 189-98.

SHANKS, MICHAEL

1996 *Classical Archaeology of Greece: Experiences of the Discipline*, Routledge, London & New York.

SIMPSON, JOHN, ed.

Oxford English Dictionary, OED Online, Oxford University Press,
<<http://dictionary.oed.com>>

STAUSBERG, MICHAEL

2002 “Riteteorier och religionsteorier”, i: Michael Stausberg et al., eds., *Riter og riteteorier: Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*, (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala, 18), Nya Doxa, Nora, 13-37.

STEFÁNSSON, FINN & ASGER SØRENSEN, eds.

1998 *Gyldendals Religionsleksikon. Religion/Livsanskuelse*, Gyldendal, København.

SWATOS, WILLIAM H. JR, ed.

1998 *Encyclopedia of Religion and Society*, Sage Publications, London.

TYLOR, EDWARD B.

1958 *The Origins of Culture*, Harper & Row, New York, Evanston, London (1871).

VERHOEVEN, MARC

2002 "Ritual and Ideology in the Pre-Pottery Neolithic B of the Levant and Southeast Anatolia", *Cambridge Archaeological Journal*, 12, 2, 233-58.

2004 "Ritual and its Investigation in Prehistory", i: Hans Georg K. Gebel et al., eds., *Magic Practices and Ritual in the Near Eastern Neolithic* (Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment, 8), Ex Oriente, Berlin, 5-42.

VEYNE, PAUL

1983 *Les grecs ont-ils cru à leur mythes?*, Éditions du Seuil, Paris.

Summary

The word 'cult' is only rarely used in the Study of Religion today, where, instead, 'religion', 'ritual' and 'religious practice' are used. In Prehistoric and Classical Archaeology, as well as in Ancient History, however, 'cult' is a common term. The connotations of the word 'cult' differ among various disciplines. In Prehistoric Archaeology, 'cult' denotes 'religious ritual' or the practical aspect of 'religion', i.e. the use of 'cult' (unjustifiably, according to the present author) appears to make it possible for prehistorians to speak about religion without taking into consideration 'belief' (not visible in the archaeological material). In Classical Archaeology and Ancient History 'cult' is not in the same way a terminus technicus because it is found in the texts. In these disciplines 'cult' is used as a synonym for 'religion', emphasizing that in Greek and Roman societies 'religion' is based on worshipping gods and heroes but not necessarily involving belief. In Sociology, 'cult' has been assigned a completely independent meaning, possibly deriving from 'mystery-cult'. In the Study of Religion the attempts at defining and discussing 'cult' are limited to studies of ancient Israel, early Christianity, ancient Near East and the classical world. Various attempts have been made to use 'cult' as an abstract, universally applicable concept in the same fashion as 'ritual' and 'religion'. However, these attempts seem to have been only partially successful. Ultimately, 'cult' is a very vague word lingering between the abstract and theoretical on the one hand and, on the other hand, remaining fixed in the regional and chronological context of the ancient Mediterranean and Near Eastern worlds.

Lisbeth Bredholt Christensen
Forskningsadjunkt, ph.d.
Afdeling for Religionsvidenskab
Aarhus Universitet